

Чортів млин: Казки про чортів

Баба і чорт

Жила собі баба — удова стара — сама собі у хаті годів десяток чи й більше. І тій бабі вже годів сто. Чорт дізнався, що вона живе сама собі, так він підходить до неї дідом і каже:

— Ти сама собі живеш, прийми мене до себе, щоб не так тоскно було, бо і я сам, такий, як і ти.

— Аби добрий старичок, так і приставай, і будемо жить удвох.

І прийняла вона його до себе.

Пожили год собі удвох, діждалися весни. Баба і каже:

— Ну, діду, треба нам стараться, щоб нам було що їсти.

— Подумай, — каже дід, — своєю головою, що тобі краще, то й будемо садити.

— У мене городу чималенько, так наймемо чоловіка, нехай виоре, та посадимо картоплі, то нам і буде їжа.

Найняли чоловіка, він виорав. Заходилась баба картоплю садить та й каже:

— Ось, хоч ми і разом живемо, а їмо різно, так картопля як уродить, так моє те, що у землі, а твоє — що зверху.

Він і згодився на те.

Картопля росте, вони полють. Уродила картопля, стали копати. Баба собі у яму картоплю сипле, а йому в купи бадилля складають. Стали їсти. Баба картоплю їсть, а він їсть бадилля і каже на бабу:

— Дай мені трошки покуштувати, чи твоє добріше, чи моє?

— Не звикай, бо тебе «трошки» не нагодує, а ти їж, яке тобі вродило, а я буду їсти, яке мені вродило.

Поїли цілу зиму, оп'ять весна підходить.

— А що будем сіяти? — каже чорт. — Мені картопля уже увірилась; я картоплі не хочу, а ось я видумую що.

— А що ти видумаєш?

— Насіймо, — каже чорт, — маку. Мені те, що угорі, вже увірилось, так нехай моє буде те, що у землі, а що угорі — твоє.

— Нехай моє буде те, що на самих верхах, — каже баба, — а твоє усе, що і в землі і зверху.

Уродив мак. Голови такі, як кулак. Поспів мак. Давай баба ізрізати головки зверху. Зірвала головки, подавила, мак повиточувала; наточила маку пудів сім.

— Зривай тепер усе, що твоє, складай у купи і їж.

А він їсть цурпалки із маку.

— Дай мені, бабо, покуштувати, чи твоє добріше, чи моє?

— Не видумуй, — каже, — а їж оті цурпалки. Як я тобі дам, коли мачина маленька, а у тебе рот здоровий?

Перезимували оп'ять. Він їсть цурпалки, а баба мак.

На третю весну баба й каже:

— Чи ще будемо сіяти, чи годі сіяти?

— Хай би ти, проклята баба, сказала! Ти так мене захарчувала, що я й ногами не можу ходити.

— Так ти у мене вже й не хочеш жити?

— Ні, не хочу.

— А як же ми розпрощаємося? Вивчи, — каже, — мене пісеньки хоч одної.

Став він співати:

— Був собі чорт, та ні до тієї стіни не притулиться, ні до тієї, та притулився до баби. Так баба його як нагодувала одну зиму бадиллям з картоплі, а другу — маковими цурпалками, так він захляв, не може й ногами ходити. Отак його баба вшанувала. Будь ти, бабо, проклята однині і довіку. Тепер я вже не пристану до баби, бо баба хитріша од мене. Поняла ти, що я тобі і пісню співав і так розказав?

— Поняла, — каже.

— Ну, заспівай же і ти мені хоч однієї, поганенької, так тоді і розпрощаємось.

— Я, — каже, — так не заспіваю, а перекидайся чортом, я сяду на тебе, ти й неси мене, куди знаєш, а я буду співати, а ти учись!

Перекинувся він чортом. Вона сіла на його, узялася за шерсть, поніс він її у ліси, кущі, де терни, глоди... Хоче й кончить, а вона держиться і усе співає:

— Трайда-райда, трайда-райда...

Як узяв він носити, так на йому уже і шерсті мало, а баба ціла та усе співає пісні.

— Чи ти, проклята бабо, переспіваєш їх усі?

— Та, — каже, — ще й половини не переспівала.

— Будь ласка, бабо, годі мені тебе носити. Пусти мене!

— Ні, — каже, — носи, поки не переспіваю всі пісні.

— Та, проклята бабо, буде. Ось тобі мішок карбованців, тільки, — каже, — мене одпусти. Не хочу я твоїх і пісень.

— Бери ти оті гроші! І одвези мене додому із грішми, так я тоді тебе одпушу.

Забіг він у пекло, у болотяну, де чорти самі живуть, узяв мішок грошей і потаскав бабу додому.

— Ну, вставай, проклята бабо, оце твій дім, оце твої гроші. Пусти мене тільки.

— Неси мене у мою хату...

Він і вніс її у хату. Як скинув гроші, тоді баба і встала з нього.

— Я вже не буду приставати тепер до бабів. Щасливо, бабо!

Брат-бідняк і брат-багач

Було два брати, один багач, а другий бідний. У бідного було багато дітей, і він не мав їх чим годувати. Пішов він до багатого брата і каже:

— Позич мені пуд муки, бо нема чим дітей годувати.

А багач каже:

— Дай вийму тобі око, то дам пуд муки.

Не було що робити бідному. Вийняв йому багач око і дав пуд муки. Нагодував бідний брат дітей. Але мука скоро кінчилася, і він подумав: «Піду ще раз до брата. Може, подобріє і дасть мені ще муки».

— Брате, дай мені ще муки. Хоч пуд.

— Ні, не дам. Я б тобі позичив, але чим ти віддаси? Давай вийму тобі ще й друге око, то дам пуд муки.

Віддав бідняк і друге око. Та взяв пуд муки, і повів його багатий брат додому. І бідний брат став темним.

Скоро й та мука кінчилася. І сказав темний: «Ведіть мене під город і посадіть на мості. Я буду

просити. Люди будуть іти на базар і давати мені». Жінка так і зробила. Сидить він на мості, розказує про свою біду, і дають йому люди. І було вже чим прогодувати дітей.

Одного вечора хотіла йти за ним жінка, але такий дощ пішов, що не мала як іти. Сидить він на мості і мокне. Коли чує, хтось їде. То був якийсь чужий чоловік.

— Заведи мене кудись, щоб дощ не мочив, — попросив темний.

І той чоловік завів його у старий млин. На ніч сліпий забрався в кіш, де зерно сиплеться. Та ліг там і лежить.

А опівночі збираються у тому млині чорти. І старший чорт питає всіх, хто що бачив і хто що чув та чим може похвалитися. Один чорт каже:

— Я таке зробив: підтроюдив брата-багача, щоб вийняв бідному братові очі.

— Це пусте, — каже старший чорт. — У такому-то лісі є криниця. Як сліпий умиється три рази водою з тої криниці, то знов буде бачити.

Другий чорт каже:

— А я в одному селі заткав ізвор¹, де вода витікала. І висохла криниця, і люди страждають без води.

¹ Извор — яр.

— Добре зробив, — каже старший чорт. — Але як хто вийме ту вовну, що ти запхав, то знову піде вода.

Третій чорт каже:

— Є такий багач, що не знає, де дівати золото. Він закопав його, а я взяв те золото і закопав в іншому місці. Той багач скоро помре, бо не зможе пережити, що пропало золото.

І розказав чорт, де він те золото заховав. А сліпий усе чує.

І щезли чорти. Настав ранок. Сліпий вийшов з млина і попросив людей, щоб завели його на міст. Прийшла жінка і знайшла його там. Він і каже:

— Веди мене додому.

Завела його жінка додому, а він говорить:

— Іди в ліс до скали. Під тою скалою є ізвор. Набери з нього води і принеси додому.

Вона пішла і принесла води з ізвору. Чоловік умився тою водою три рази — і знову став бачити на очі. А тоді й каже жінці:

— Чорти говорили, що був у нас великий багач. Він сховав своє золото під горіхом, а чорти переховали в інше місце. Чоловік помер, а золото зосталося. Я піду і викопаю його.

Викопав бідняк те золото. І так багато його було, що не годен забрати. Прийшов він додому і каже жінці:

— Бери два мішки і ходімо за золотом, бо сам я його не донесу.

І принесли вони все золото додому.

Пішов чоловік у село, про яке говорили чорти, і каже людям:

— Не журіться, я пущу вам воду.

Поліз він, витягнув вовну з ізвору — і потекла вода.

Люди врадувалися, почали йому все давати: хто теля, хто поросся, хто вівцю.

І почав той чоловік краще жити, ніж його брат-багач. Заздрісно стало багачеві, приходить він до брата і розпитує:

— Як це так зробилося, що ти знову бачиш і так розбагатів?

А він і розказує, як просив на мості й що з ним було у млині. Послухав багач та й каже:

— Знаєш, що? Вийми мені очі та й одведи на той міст. А на вечір приходить до мосту і заведи мене у той млин.

Брат так і зробив. Увечері завів він сліпого у млин, і той сховався в коші. А чорти зібралися в млині і говорять:

— Хто тоді був у млині? Хтось почув нашу розмову, бо сліпий став бачити, керницю відоткали, а багачеве золото хтось викопав і забрав. Треба обшукати млин. Може, й тепер хтось нас підслуховує.

Пошукали чорти і знайшли багача в коші. Витягли вони його та й убили.

Так пропав багач. А бідний брат жив собі в добрі до самої смерті.

Вірний друг

Один чоловік посіяв просо. Через якийсь час прийшов подивитися, як воно зійшло. Глянув — усе просо заросло бур'янами. Махнув чоловік рукою та й каже: «Най його чорти полють». А чорти сиділи під межею і чули це. Чоловік поїхав, а вони всі зібралися та й випололи просо.

Через деякий час поїхав той чоловік знову на свою ниву. Приїхав, дивиться, просо виполене і вже високе виросло. Підходить він до проса, аж тут звідкись узявся чорт і спиняє його. «Це ж моя нива, — каже чоловік, — чого ж ти мене не пускаєш?» — «Нива то твоя, але обробив її не ти. Як хочеш, щоб я віддав тобі це просо, то приведи і покажи мені свого найвірнішого друга».

Поїхав чоловік додому і задумався. Кого вести до чорта, хто найвірніший друг? Тільки власна жінка. І повіз чоловік свою жінку.

Приїхали вони в поле, чекали, чекали чорта, а його нема. Настав вечір. Чоловік випряг коні, дав їм їсти і ліг з жінкою під возом. Заснули вони, аж тут підходить чорт і тихенько будить жінку. Вона

прокинулась і хотіла крикнути, а чорт їй: «Тихо, не кричи. На тобі оце золото і вбий свого чоловіка. А як уб'єш, то дам ще більше». Та й дав їй ніж. Узяла жінка ніж і замахнулася на чоловіка. І в цю мить чорт розбудив його. Прокинувся чоловік, вибив у жінки ніж, закинув його і давай молотити жінку!

Чорт каже: «Бачиш, це не вірний твій друг».

Поїхав чоловік додому і думає: «Хто ж мій вірний друг?» Думав він, думав і не міг додуматися. Та взяв Рябка, прив'язав його ззаду до воза і знов поїхав до свого проса. І знов чекав аж до вечора, і застала його ніч. І знов ліг чоловік спати під возом.

Заснув чоловік, а до воза підходить чорт. Приступив чорт до собаки і простягнув йому кавалок ковбаси, щоб не гавкав. А собака почав гавкати і збудив хазяїна. Той встав, а чорт показав на собаку і каже: «Оце твій надійний і вірний друг».

І чорт віддав хазяїнові просо.

Гайгай

Жив собі бідний чоловік. Мав одного сина — статечного й робітного хлопця. І чоловік любив працювати. Але бідність не могли осилити і жили у скруті.

— Гей, няню, доста!.. Піду я у світ і будете видіти, що знайду ліпшу долю.

— Добре, сину, йди.

І хлопець зібрався в далеку дорогу. Батько провів його аж поза готар². А там починався великий лісище. Попрощався чоловік із сином і тяжко зітхнув:

— Та чи увиджу ще тебе? Гай-гай!

Як вимовив це слово, з'явився коло нього якийсь чоловік. Чорний, чорний і страшно паскудний! Озвався:

— Я тут!

— А ми не кликали тебе, — сказав батько хлопця.

— Я не глухий, чув, як ти вигукнув: Гайгай!

— То зі своїм сином я прощався, гай-гай, кажу, чи увиджу я ще тебе, сину, за свого життя?

— Пробач, — говорить на те чорний, — сталася помилка. Але щоб знав: я керівник усіх нечистих сил і звать мене Гайгай. Коли ти вимовив се слово, я подумав, що ти мене кличеш.

І хоче іти геть. Та повернувся і спитав бідного:

— А куди ти виряджаєш сина, що аж сюди прийшов з ним прощатися?

— Йде у світ служити, бо вдома така скрута, що далі не можемо дати собі ради.

² Готар — межа.

— А чи пустиш сина служити до мене? Тяжкої роботи він мати не буде, але біду відігнати годен: можете забагатіти.

Батько налякався: до проводиря нечистої сили відпустити єдиного сина? Але тут сам хлопець втрутився у бесіду:

— Я, няню, беруся!

Гайгай поплескав його по плечу:

— Такого мені легеня і треба! Я зроблю з нього царя! А ти, старий, щоб не знав біди, візьми оці гроші, — і дав біднякові мішок золота.

Чорний із хлопцем за хвилину щез. А чоловік, зажурений, вернувся додому. Та чого сумувати: жити вже є з чого, з голоду не вмре!

А що сталося із сином? Гайгай поніс його в далекий незнайомий край. Завів хлопця до свого палацу і наказує:

— Тут і будеш жити. Я ж говорив, що в мене не тяжка робота. Будеш собі в кімнаті сидіти і, що забагнеш, їсти й пити. Але виходити не смій; ні митися, ні стригтися, ні голитися тобі не дозволяю. Якщо витримаєш рік, по твоїй заслuzі тобі заплачу. Чи пристаєш?

— Пристаю.

Гайгай замкнув двері, і хлопець зостався в кімнаті один.

Так перебув рік. За той час обріс, став дуже брудним. З'явився Гайгай.

— Вірно ти служив. Можемо з тобою і розрахуватися. Але я просив би зостатися ще на один рік.

— Та добре, зостануся, — погодився хлопець.

Витерпів і другий рік. Тоді Гайгай умовив його, щоб побув і третій.

Так хлопець три роки жив у нечистоті. Зробився з нього здоровий хлопчище, тільки страшно цуравий³ і такий нечистий, що аж почорнів.

— Такого слугу, — каже дідько, — я іще не мав. Тому не хочу тобі заплатити звичайною платою. Маю дяку тебе оженити. Даєш свою згоду?

— Та добре би й се діло зробити. Лиш хто піде за мене — такого немитого і оброслого?

— То не твоя жура. Ти візьмеш царівну і станеш багачем. Але, коли будеш уже сам собі паном, даси мені три задачі, які би я не міг виконати. Інакше пропадете — і ти і твоя жінка!

— Най буде!

Нечистий з радості аж підскочив:

— Но, тоді готуйся. Йдемо сватати.

— Неодягнений, нечистий?

— Так, слухай мене...

³ Цуравий — обідраний.

Сіли у бричку і рушили в путь. Стали перед високими царськими палатами. Гайгай у сріблі-злоті пішов до царя. Привітався й каже:

— У мене є син. Я прийшов за нього сватати царівну!

А в царя на відданні були аж три доньки.

— Я дуже радий, — сказав сватачеві. — Але таке вже оце діло, най кожна з дівчат відповідь: любить чи не любить того легеня.

Цар закликав дочок і розповів, що прийшов сватач.

— А де молодий? — питають дівчата.

— Там, у бричці. Йдіть і подивіться...

Наперед вибігла старша. Заглянула у бричку, а там сидить хлопчище — страшний, волохатий, одягнений у дрантя.

Вернулася до палацу й каже:

— Я його не хочу.

Побігла середуца, але і їй не сподобався.

— Но, видиш, — каже цар, — твого сина не хочуть дівчата.

— А може, ще полюбиться третій?

— Най іде, погляне, бо я своїх дочок силою не буду віддавати.

Побігла й наймолодша. Хлопець сидить у бричці вже якийсь засмучений. Оглянула його з одного боку, з другого... «Хлопець ніби порядний,

тільки би обчистити!» — подумала про себе. Вернулася до батька і сказала:

— Добрий молодий, мені любиться.

— Но, видиш, — засміявся до царя Гайгай, — будемо сватами.

Сіли за гостину й домовилися, коли посвадьбують. Гайгай швидко відкланявся і вернувся з хлопцем до свого палацу. А вдома говорить:

— Наймолодша із царевих дочок засватана за тебе. Подобається?

— Так!..

— Тепер три дні будеш лиш купатися.

Коли хлопець вийшов з триденної купелі, став такий красивий легінь, що любо було глянути на нього.

А як убрався у парадне плаття, всі почали казати, що такого хлопця пошукати треба!

— Тепер можемо їхати до царя на весілля.

Повели з собою і гудаків⁴, покликали високих гостей. Словом, з'явилися в царя з великою парадою.

А старшим царевим донькам не терпиться глянути у бричку. «Ану, який? — думають собі про нареченого. — Хоч посміються усі з нього!»

⁴ Гудаки — музики.

Відхилились дверці, й вийшов такий легінь, що старша аж зомліла. А середуца нараз схопилася за голову: од такого красеня відмовилася! Під вечір з жалю скочила у воду і втопилася. А за середушою і старша...

— Но, — шепоче хлопцеві нечистий, — дві душі вже мої — се й твоя заслуга! Тепер сподіваюся, що скоро і третя — твоя наречена, дістанеться мені.

Але хлопець тільки засміявся. Думає собі: «Пропав би ти, дияволе, я ж тобі найду такі задачі, що голову на них поламаєш!»

Смуток оселився у царських палатах: дві доньки загинули. Цар хилиться край столу, сльози течуть з очей. Але весілля треба вже справляти, коли почалося. А як відгуляли, Гайгай посадив молодих у бричку і відвіз до себе.

— Но, — говорить хлопцеві, — живи з жінкою в палаці — держава твоя! А через три роки я прийду. За той час придумай такі три доручення, які б я не міг виконати.

І щез просто на місці.

Наш хлопець почав царювати. Добре йому велося. Та час швидко минав. Скінчилися три роки, і Гайгай — якби з неба впав:

— Но, легеню, час: давай таку задачу, аби мені була не під силу.

Хлопець вигадав: за одну ніч нечистий має поставити палац з чистого срібла-золота, а щоб до палацу вів кришталевий міст із височезними стовпами і на тих стовпах золоті пташки співали.

Гайгай пропав... А хлопець веселий, що вигадав нездійсниму річ. Але дружині не сказав нічого, яку баламуту⁵ має із нечистим.

Рано повставали і не впізнають, де вони знаходяться: замість старого палацу — золота палата, а від неї до царського двору веде чудовий кришталевий міст з високими стовпами, і на стовпах пташки золоті співають.

Не знає хлопець — чи радіти, чи журитися.

А пропасний знову перед ним:

— Но, початок є! Нічого ти не виграв. Давай другу роботу.

Хлопець уже сердито:

— Всі гори у державі за одну ніч мусиш розрівняти, з них золото, срібло і каміння зносити сюди в купу! А на тому місці, де стояли гори, має зеленітися засіяне поле!

— Це тяжча задача, — сміється Гайгай. — Та не біда, щось будемо робити.

Рано встають і бачать: гори десь пропали, навколо палацу лежать купи золота, срібла і

⁵ Баламута — скрута.

каміння... На тому ж місці, де стояли гори, зеленіє поле.

Тепер хлопець злякався. Нечистий виконав такі тяжкі задачі! Вже лиш одна зосталася.

— Що тобі є? — стривожилася жінка. — Така краса сталася, а ти не радієш!

Він розповів про свою угоду із Гайгаєм...

— Зосталася остання задача. Якщо і ту виконає, нам буде кінець!

Жінка подумала і каже:

— Знаєш що? Сховайся. А як прийде сюди Гай-гай, я з ним поговорю!

З'явився нечистий:

— Де молодий цар?

— Він чогось задуманий, пішов на прогулянку. До вечора, може, й не повернеться. Якщо вам щось треба, скажіть, я зроблю.

— Дай нову роботу — мушу її зробити ще днесь.

— А моя задача буде правоплатна?

— Се однаково...

І молода жінка, вже недовго думаючи, вирвала свій кучерявий волос:

— Бачите сей волосок? Треба його вирівняти. Мусить бути прямий, як стріла!

Гайгай засміявся. Взяв волос за два кінці й легенько натяг:

— Готова робота. Твій волос прямий!

— Ану лиш пустить його!

Пустив, а волос ще більше скрутився.

— Треба, щоб став рівний!

Гайгай пробував усяко. Як добре намучився, вдарив себе рукою по лобі і каже:

— Та я ж бачив, як ковалі залізо наперед нагріють, а тоді вирівнюють!

І всунув волос у вогонь. А той лиш зашкварчав.

— Такий ти силач?! — сміється з нього жінка. — Тоненький волосок — і той не зміг вирівняти. Забирайся з хижі!

Гайгай, як побачив, що утратив діло, вдарив собою в землю й розсипався на порошок. І в цей час воскресли оті сестри, що втопилися.

— Но, ходи сюди, — покликала жінка чоловіка. — Третя задача пішла в нашу користь. І запам'ятай: прислів'я про жінок, що в них довге волосся, а короткий розум, — неправильно вигадане.

І відтоді добре жили. Старші сестри також віддалися, і всі живуть собі щасливо ще і днесь, як не повмирили.

На вербі дзвінчик, нашій казці кінчик.

Двадцять п'ять братів

Жив, де не жив, та десь-таки на круглому світі жив один чоловік, а в того чоловіка було двадцять п'ять синів. Видите, як тяжко й виговорити — «двадцять п'ять синів», а подумайте собі, як тяжко такій купі дати щодня їсти, постаратися, аби те чи інше не ходило голе, аби не лишилося вічним дурнем, аби знало читати й писати — досить думок для одного вітця. Скільки має бити собою чоловік, у котрого так багато дітей! Правда й те, що у такій родині є на кого подивитися, та й робота спориться, де до неї візьметься аж двадцять п'ять пар рук!

Та доста й того, що не нарікав ні той чоловік на своїх синів, не нарікали і сини на свого вітця. Жили собі у мирі та злагоді.

Хлопці підрости і дали собі слово, що всі двадцять п'ятеро поженяться разом, візьмуть дівок із одної хижі — з такої, де буде не менше й не більше, як двадцять п'ять сестер. І ще по-братерському домовилися, що будуть брати дівок з відповідним віком — кажім так: найнижче, аби наймолодша випала наймолодшому.

Коли вирішили се, пішли до свого нянька. Заговорив за братів найстарший:

— Няньку солоденький, ми хочемо женитися, але за одним разом, на однім весіллі, та й хочемо взяти собі дівок із такої хижі, де живе не менше і не більше, як двадцять п'ять сестер. Ми самі не годні розійтися по цілому світу в двадцять п'ять сторін, а

тому просили нянька, аби був такий добрий і пішов один глядати чоловіка, у котрого було би двадцять п'ять дочок на відданні. Ми знаємо, що то нелегке діло — найти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, що доки знайдеться десь таке гніздо, доведеться зміряти не одну дорогу. Та радимо нянькові взяти у мандрівку пару залізних постолів і повну тайстру грошей.

— Дорогий мій синку, я радо вчиню те, що від мене просите, і, може, й пощастить найти вам двадцять п'ять сестер під одною стріхою. Але мусите терпіти і чекати, скільки буде треба, бо чоловік і сам не знає, коли вернеться з такої дороги.

Сини залишилися, а старий пустився у далекий світ. За рік сходив усі краї вздовж і впоперек, але, чи повірите мені, ніде не знайшов стріхи, під котрою було б якраз двадцять п'ять дівчат. Траплялося йому найти хату, навіть не одну, де жило двадцять три або двадцять чотири сестри, а от на двадцять п'ять — ніде не міг надібати.

Мандруючи по світу, той чоловік витратив повну тайстру грошей і сходив залізні постолі. Засмучений, рушив додому. Ішов, ішов — і по дорозі ще завернув у одне село. То було в неділю, і неборак подумав собі, що хоч посидить із людьми. Зайшов до корчми й на останні гроші узяв поїсти і випити.

Розвеселивши трохи тіло й душу, пішов чоловік далі. Йде і видить: один селянин оре аж двома плугами. А я вже казав, що то була неділя. Підійшов чоловік ближче — газда старий, як він.

— Чоловіче добрий, та хто чув таке — орати в неділю, на очах у всіх людей? — озвався подорожній.

А газда відповів:

— Ей, дорогий брате! У мене таке діло, що я змушений орати і в неділю, бо маю двадцять п'ять доньок, і треба добре газдувати, аби всіх повіддавати, не пустити їх по світу повітрулями.⁶

Вчувши такі слова, чоловік дуже зрадів і одразу каже:

— Ну, чоловічку, стільки би біди! Знайте, що у мене двадцять п'ятеро синів. Я й мандрую уже цілий рік, аби найти двадцять п'ять сестер під одною стріхою, бо мої сини вирішили так, що візьмуть собі двадцять п'ять сестер із одної хижі. Та як собі гадаєте, чи дали би доньок за моїх синів?

— Дуже радо, — відповів старий.

Довго не домовлялися, бо обоє мали однакову журу. Призначили день, коли двадцять п'ятеро братів мають прийти сватати двадцять п'ять сестер,

⁶ Повітруля — русалка.

а потім повінчатися із ними. Тепер наш чоловік ішов собі додому посвистуючи.

Дома легені з великої радості не знали що й казати, як дякувати долі, що нянько їм приніс таку щасливу звістку. Всі сини, а з ними їх старий, осідлали коней і поскакали свадьбувати. Уже за плечима лишилося чимало дороги, треба було і перепочити, коли заговорив наймолодший брат, що вмів передбачати:

— Станьте лишень, хлопці! Ми забули дома обміркувати одне діло. Адже в нашій хижі — всього одна кімната, де ми всі розмістимося в ній, як приведемо молодих жінок? Мені спало на думку, що найліпше буде, як я тепер вернуся назад і найму в селі хоч десять хат, де уже намістимо своїх жіночок. А ви не чекайте, щасливо їдьте далі — лиш привезіть на моєму конику й мою наречену. Та, дорогі брати, скажу ще одне, а ви собі добре зарубайте на носі, що буду казати, бо як учините не так — з того буде велика біда. Дорогою додому не ставайте ніде ночувати, як би пізно не було. Їдьте далі й далі, доки не зупиниться мій кінь із моєю судженою. Там можете спокійно зійти собі з коней і перепочити. На іншому місці зазнаєте великого лиха.

Тоді двадцять четверо братів і їх старий нянько поскакали далі, а наймолодший брат вернувся назад, у своє село.

Легені щасливо добралися до того чоловіка, що мав двадцять п'ять доньок. Молодята скоро повінчалися і справили велике весілля. А по всьому тому брати посідали з молодими жінками на коней. На коника наймолодшого брата сіла його суджена — сама, і поскакала спереду, ведучи за собою весільний народ.

Довго вони неслися на конях і зрештою надибали велику рівнину, де була дуже красна паша. Села не виділи ніде — ні близько, ні далеко, і тяжко було сподіватися, що до потемків найдуть якусь стріху, аби заночувати. Зміркували так, що ліпше залишитися на ніч тут, на лузі, де росте така густа трава. Позлізали з коней, пустили їх пасти, а самі розклали собі ватру⁷. На біду, вони забули, від чого їх застерігав наймолодший брат.

Але найменша сестра не лишилася при них, бо мудрий кінь заніс її далі — на добрий постріл із рушниці — й аж там зупинився. Дівка зійшла з коня і ночувала сама. Правда, ніхто не звернув уваги, що серед них немає нареченої наймолодшого брата.

На ранок пробудилися двадцять чотири молоді пари, розглядаються і — най вас Бог спасе від такого! — так перелякалися, що не могли вимовити й слова: увесь луг, де спали, був

⁷ Ватра — багаття.

обкладений страшним вогняним муром, і вибратися звідти було неможливо. Лише тепер прийшов їм на гадку наказ наймолодшого брата, бо помітили, що його нареченої серед них нема. Забідкалися — що з ними тепер буде! А тут з'явився, наче з-під землі, пекельний Люцифер і як загойкає на них:

— Та хто вам давав дозвіл розкладатися на ніч на моєму лузі? Зараз повибираю із вас душі!

Перелякані на смерть, брати й сестри почали просити, аби Люцифер перебачив, бо темна ніч їх застала в полі, не знали, куди йти, а вони віддячаться найстаршому чортові — і сяк і так, що не пошкодує! Люцифер вислухав усе те до кінця, і добре припалося його чорній душі, що бідолахи так мучаться. А коли увидів, що вже зійшло із них сім потів, заговорив:

— Ну, я перебачу, але з одною умовою: поверну вам життя, коли підпишете чорним по білому, що віддасте мені свого наймолодшого брата, котрий зостався дома. Ліпше поплатіться ним одним, чим вам — сорока дев'ятьом — іти на той світ. А не пристанете на мою умову, то пропадете тут усі — разом із вашими кіньми!

Ой, із тяжким серцем брати підписали Люциферу папір, що віддають йому свого наймолодшого братика, котрий зостався дома. Для більшої певності ту цидулу мусив підписати і старий.

Улагодили вони все з Люцифером, і тоді чортисько подув у бік вогняних мурів. Вони одразу зникли, й весілля могло продовжувати свою подорож. На добрий постріл із рушниці знайшли й наречену найменшого брата і почали собі дорікати: «Ей, треба було нам заночувати тут, а не там!» Але найменшій сестриці не сказали й слова, що трапилося з ними.

Ледве встигли продати Люциферові наймолодшого брата, як той уже знав, що вони зробили, бо він усе відав наперед. Неборак подумав: «Ліпше мені піти самому пошукати чорта, як чорт має забрати мене». І одразу рушив у дорогу.

Ішов дуже швидко, що вже й не чув під собою ніг. І раптом зустрівся з рідними братами. Наречена здалеку до нього усміхалася. Але коли хлопець вже був зовсім близько, з'явився страшний змій, схопив її в пазурі й поніс. Наймолодший гірко пожалівся на братів і на старого нянька, що вони продали його Люциферові. Навіть не відклонившись, скочив на коня і понісся геть.

Доскакав до того місця, де його брати зупинялися на ніч. Там уже стояла височезна скеля. Хлопець виліз на самий вершок, аби роздивитися, що видно навколо. Глип, а на вершку стоїть якась колиска, а у тій колисці — файна-префайна дівка, що не має іншої роботи, лише колисатися.

Підійшов легінь ближче, а то — його суджена! Він так здивувався, що не міг заговорити.

— Ти мене шукаєш, милий?

— Я шукаю Люциферів замок, — пояснив їй хлопець. — Брати продали мене Люциферові, і я собі подумав, що ліпше мені самому піти до чорта, як чорт має забрати мене. А ти що тут робиш?

Дівчина відповіла:

— Видиш, я тепер — Люциферова донька. Він одразу не поніс мене в палац, а наказав, аби я спочатку виколисалася на кам'яній скелі. Та вже дещо знаю. Якщо тепер підеш до Люцифера, він вкоротить тобі життя. Тому слухайся мене.

Наймолодшому братові дуже полюбилося, що й наймолодша із сестер, подібно до нього, володіє чарами.

Помалу смеркалося, і дівчина сказала:

— Тепер можеш іти до Люцифера і показатися йому. Признайся чесно, що ти хлопець, котрого він купив від двадцяти чотирьох братів. На то чортисько стане тебе пригощати, але ти нічого не їж і не пий, а попроси собі роботу — кажи, що дуже любиш працювати. Се припаде йому до дяки, і він тебе не рушить: хто би вбивав такого, що хоче робити, а не хоче їсти? Роботи не бійся, бо я тобі буду в усьому помагати. Служити доведеться усього три ночі — на тому кінець. Як перебудеш свою службу, то не бійся, біди не зазнаєш. І ще не

забудь: за той час Люцифера буде трусити злоба, хоч говорити із тобою він буде дуже мило.

Дістав легінь ті добрі поради, пішов до Люцифера і чесно признався, що він — той самий хлопець, котрого продали двадцять чотири брати. Признався і в тому, що він не хотів ховатися вдома і прийшов до нього сам, із власної волі. Якби найшлася тут якась робота, то радо взявся би за неї.

— То вже мені любиться, — озвався Люцифер. — Ото дуже красно, що відразу просишся в роботу. Видно, що ти — роботящий хлопець. Такого мені й треба. Але на роботу ще маєш час. Спершу поїж, попий!

— Дякую за вашу доброту, — відповів легінь, — але я не голоден та й пити ще не хочеться, ліпше би щось поробив.

— Ей, ти добрий хлопець! — почав його хвалити Люцифер. — Ну, та не буду тебе дуже припрошувати, раз ти не жадаєш ні їсти, ні пити. А як сверблять руки до роботи, то за одну ніч посади в густому дубнякові цілу винницю⁸ — на двадцять миль довгу, на п'ять миль широку. Дуби повитягуй разом із корінням і красно поскладай. Розчищене місце покопай і до завтрашнього ранку засади лозою, вирости з неї виноград і принеси мені на

⁸ Винниця — виноградник.

стіл грона трьох сортів на трьох окремих тарілках. Тоді й приголосишся, що винниця посаджена, а ще посеред неї збудована винарня — така велика, як палац. Але коли те, що я переповів, до ранку не зробиш, тоді, сине мій, не думай далі жити!

Ну, та й легінь якраз собі думав — як лишитися живим, бо про таку роботу ніколи й не чув. Коли вислухав чортиська, то гадав, що нараз на тім місці серце йому перестане битися.

Вийшов від Люцифера такий, ніби його товстою гирлигою та ще й сукуватим кінцем по голові вдарили — аж в очах потемніло, і не видів ні вперед, ні взад. Лишень коли надворі на нього повіяло свіжістю; помалу протямився і подибав далі. Вибрався з бідою на кам'яну скелю, де жила його суджена, і розповів їй, що він мусить до ранку зробити.

Дівка розраджувала хлопця, казала, най не журиться, бо вона pomoже, най іде собі спокійно спати — і все буде добре. Потому вона вийняла з пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки чортів, як трави.

— Яка твоя воля, повелителько? — спитали вони.

— Моя воля така, аби на місці тої дубової хаці за одну ніч виріс виноградник — на двадцять миль довгий, на п'ять миль широкий. Усі дуби разом із корінням повинні бути вирвані й красно

складені, а посеред винниці має стояти і винарня, та така велика, як палац. До завтрашнього ранку виноград мусить досягнути...

— Буде зроблено! — відповіли чорти.

Гей, як узялася до роботи ота тьма чортів!

Кинулися вони на гущавину, висмикували дубиська, як коноплі, й красно складали в купи. Потім перекопали розчищене місце, швидко засадили виноградною лозою і звели винарню, та таку велику, як палац... Тяжко й повірити, та правду вам кажу, що другого дня рано, на восьму годину, все було готове.

Дівчина розбудила свого нареченого та й каже йому:

— Ну, виноград є. Тут маєш три тарілки, зірви тепер грона трьох сортів, поклади на тарілки і понеси Люциферові. Він тебе питає, у кого ти вчився так робити, а ти кажи, що такий вродився, і не їж, не пий у Люцифера нічого!

Наймолодший брат узяв три тарілки, спустився у винницю, найшов там виноград трьох різних сортів, зірвав із кожного по грону, поклав на тарілки і заніс до Люцифера.

Але тому не дуже подобалося, що легінь старанно виконав усе, що йому наказував. Правда, не виказував, що сердиться на хлопця, замість того дуже припрошував його, аби їв і пив. Хлопець відповів:

— Дякую за вашу доброту, але я не годен ні їсти, ні пити, бо дуже змучився вночі за роботою.

— Ну, коли не можеш ні їсти, ні пити, то бодай скажи мені, легеню: у кого ти вчився так добре робити?

— А я таким вродився, — сказав йому наймолодший брат.

— Добре, можеш іти геть. А увечері будь тут — дістанеш новий наказ!

Легінь лишив Люцифера і виліз на скелю, де жила його дівчина.

А увечері чортисько наказав:

— До завтрашнього ранку ти маєш збудувати із патичок міст на тридцять миль довгий. По обох боках мосту муσιш посадити всяких порід дерева, аби вони стояли на п'ять сажнів одне від одного. Кожне дерево має зацвісти, а на кожному вершку має свистати потя⁹, і кожне потя має бути різне. Як сього не буде, завтра тобі не жити!

Вислухав неборака Люциферів розказ і дуже зажурився — так зажурився, що й не знав, як вийти із світлиці, не міг потрапити на двері. Потому якось їх намацав, вийшов надвір — і в плач. Сльози полилися, як дощ. Ой, таку роботу один чоловік зробити не годен, хоч би зараз ту душу віддав!

⁹ Потя — пташеня.

Поскаржився нещасник своїй нареченій, а вона одразу його розвеселила:

— Не журися, солодкий легенику, я тобі поможу, а ти лягай собі та спи.

Вийняла із пазухи сопілку, тричі свиснула — і коло неї з'явилося стільки нечистої сили, як у хащі листя.

— Яка твоя воля, повелителько? — завідали чорти.

— Моя воля така, аби ви до завтрашнього ранку збудували міст на тридцять миль довгий, по обох боках мосту насадили всіляких дерев — рівно на п'ять сажнів одне від одного, і аби ті дерева цвіли, а на вершку кожного заспівало потя, але потята мають бути різними, як і самі дерева.

— Буде сповнено! — гаркнули чорти.

На ранок, як було наказано, міст стояв готовий.

Як вийшов Люцифер із свого палацу, як увидів міст, а на ньому дерева в цвіту, та як зачув різні потячі голоси, то дуже здивувався: той легінь — великий майстер!

— Ей, легеню, та скажи мені, у кого ти вчився, що все вмієш робити?

— Я такий вродився! — відрубав слуга.

— Добре, можеш іти геть, — дозволив Люцифер. — А увечері будь тут — дістанеш новий наказ!

Увечері хлопець зайшов до Люцифера, а той прийняв його дуже мило, хотів догодити, припрошував до столу — їсти й пити. Але хлопець не хотів пригощатися. Замість того, він почав просити роботу. Люцифер знову похвалив легеня за те, що він так поводиться, бо, що й казати, добрий то слуга, котрий не їсть, не п'є, а просить роботу! І найстарший чорт придумав нове діло.

— Ну, слуго мій, будеш сеї ночі стерегти у стайні одну стару кобилу, але сторожи, як свої власні очі, бо коли хтось її вкраде, тобі зараз кінець!

Легінь сього разу вже не зажурився, пішов до нареченої і спокійно переповів їй, що, зрештою, дістав легку роботу — треба лишень стерегти стару кобилу, аби її не вкрали зі стайні.

— Йой, милий мій, не дуже потішайся, бо сеї ночі буде тобі тяжко, як ще ніколи не було: стара кобила — то сама Люциферка, і ти ледве встигнеш переступити поріг стайні, як вона тебе уб'є. Так вимудрував той старий чортисько! Інакше він не міг тебе перехитрити — не знав, як тобі вкоротити віку. Але збудешся й сеї тяжкої біди, як будеш мене слухати. Іди до коваля, най викує тобі залізну палицю, залізні остроги й залізну вуздечку. Із тим усім вертайся назад. Я закручу тебе у двадцять буйволячих шкур, між шкурами понасипаю попелу, а самі шкури витикаю глицями. Так ти зайдеш у

стайню. Кобила зразу заірже, прискочить до тебе, зачне кусати і рвати буйволячі шкури. За той час гати її, як можеш, залізною палицею — по очах, по писку. Коли кобила зірве з тебе двадцятку шкуру, накинй їй на голову залізну вуздечку, сядь на хребта, а гострими острогами так стисни в боки, аби з проклятої дух вийшов. Тоді вона впаде на коліна, а ти зіскочи на землю, вибіжи зі стайні та й — просто сюди.

Так воно і сталося. Легінь дав ковалеві викувати для себе залізну палицю, залізні остроги й залізну вуздечку. Наречена зашила його у двадцять буйволячих шкур і ще раз наповіла, що має чинити. Зайшов легінь у стайню, а стара кобила заіржала та як прискочила, то із буйволячих шкур аж шмаття полетіло. Але хлопець добре пам'ятався, він зі страху розуму не втратив. Минуло добрих півгодини, доки вискочив із стайні та й полетів вітром до своєї дівчини, аби розповісти про ту страшну бійку.

Вислухала дівчина і каже:

— Знаєш що? Мені видиться так, що ти зробив не все — вона ще у силі і лише прикинулася мертвою. Та ніколи довго говорити, ліпше біжим звідси, бо Люциферка вже знає, що усі поради давала тобі я, і тепер нас будуть доганяти.

Раненько, як зоріло, побита кобила зайшла до Люцифера й розповіла, що трапилось.

— Не сиди, — кричала вона чоловікові, — біжи скоро за ними, злови їх обох і зітри геть на мак!

Люцифер одразу полетів, як змій.

Біжать наші втікачі, біжать — і враз дівчина каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, женеться за нами якась синя хмара.

— Ну, раз ти видиш синю хмару — знай, що то Люцифер. Але ми його перехитримо! Ти обернешся на старого діда, а я — на нивку проса. Ти з тої нивки будеш зганяти потят. Чортисько спитає — чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну. Люцифер зміркує, що то було давно — і вже йому ніяк нас не догнати. Та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й поспішимо далі.

Так і сталося. Легінь обернувся на старого діда, а на місці дівки появилася красна нивка проса. Прилетів Люцифер і, ледве дихаючи, каже:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ой видіти видів, але ще тоді, коли на сій нивці виорював першу борозну.

Люцифер повернувся лицем у той бік, звідки прилетів, і рушив додому. Там розповів Люциферці, як він походив.

— Ей, ти, старий осле! — закричала жінка. — Той дідо й був легінь, а нива проса — дівчина!

Люцифер розсердився:

— Якщо я осел, виходить — ти мудріша, тоді біжи за ними сама!

Люциферка стала нарікати, що вона побита й не може пускатися в далеку дорогу.

Чортисько подумав, що ліпше йому чимскоріше щезнути з-перед жінчиних очей, і знову полетів наздоганяти втікачів.

Молодий легінь і молода дівчина були вже геть далеко, бо вони ще мали добрі ноги. Та дівчина відчула, що біда, і каже:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не женеться хтось за нами?

— Виджу, моя мила, знову женеться синя хмара.

— То Люцифер! Зараз він нас дожене, треба рятуватися: ти перемінишся в млинаря, а я — в старий-престарий млин, на якому й драниці прогнилі. Люцифер зазвідає, чи не видів ти, як сюди проходили один легінь і одна дівка. Ти маєш відповісти, що так, видів їх, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до свого млина. Чортисько поміркує, що то було давно — і вже йому не

догнати нас, та й рушить назад, а ми обернемося знову на тих, ким були, й побіжимо далі.

Так і сталося. Легінь перемінився на старого млинаря, а там, де стояла його дівчина, з'явився старий-престарий млинисько.

Прилетів Люцифер та й поспіхом звідає:

— Гей, чуєте, діду! Ви не виділи, як сюди проходили один легінь і одна дівка?

— Ге-гей, видів, але ще тоді, коли почав тесати перший сволок до сього млина.

І Люцифер повернув додому. Тільки показався Люциферці на очі, як вона помітила, що він повернувся з порожніми руками:

— Тепер скажу, що ти ще більший дурень!
Мушу доганяти їх сама!

Вона вітром вихопилася навздогін молодятam.

А дівчина знову каже хлопцеві:

— Глипни лишень, мій милий, назад! Чи не видиш дещо?

— Виджу, моя мила, якусь червону хмару.
Вона вітром несеться за нами.

— То сама Люциферка. Вона хитріша за старого чорта, та нас із тобою не перехитрить!
Перемінися на качура, а я стану озером. Люциферка впізнає в качурі тебе, а в озері — мене. Вона буде кликати тебе: «Тай, тай, тай!» Ти підпливай до неї, та не давайся в руки — і так, помалу, замани її на середину озера. Там вона утопиться.

Так і сталося. Легінь перемінився на красного качура, а дівка — на озеро. З'явилася Люциферка і — нараз:

— Тай, тай, тай!

Качур то покажеться перед її очима, то крутне хвостом і відпливе. А Люциферка помалу за ним та за ним і допливла уже до середини глибокого озера. Тоді знялися величезні хвилі й покрили Люциферку на віки вічні.

Так урятувалися молодий легінь і молода дівка, що дуже любили одне одного. Тепер вони знову взяли людську подобу і пішли в село, де хлопець народився.

Ой, яка радість була дома! І старенький нянько, і двадцять четверо братів із своїми молодими жонами — усі обцілували наймолодшого хлопця, щасливі, що він вибрався з великої біди. І ще більше зраділи тому, що з ним була найменша сестриця, яка приворожила легеня до себе своїми чудодійними очима.

Недовго чекали, а одразу, на другий же день, пішли до вінця і справили весілля на ціле село. І відтоді щасливо зажили всі двадцять п'ятеро синів і двадцять п'ять сестер, та ще й тепер живуть, коли не повмирали.

Два брати

Було собі два брати — один багатий, а другий убогий. От прийшли іменини багатого. Він називав повну хату гостей, а убогого брата не покликав. От убогий брат і каже:

— Піду.

Та й пішов до брата в гості.

— Брате, — каже, — рідний! Хоч я й не буду їсти й пити, а тільки надивлюсь на твоє щастя, та побажаю тобі ще більшого.

А багатий брат як закричить на нього:

— Мені не треба таких волоцюг, як ти, забирайся до чорта!

— Дарма, я піду й до чорта, — одказав убогий та й пішов.

Прийшов до мірошника та й питається:

— А скажіть, будьте ласкаві, де тут є чорти?

— Та отут у кручі, плигай — так і знайдеш! — одказав мірошник.

От тоді убогий плигнув у воду й дивиться: коли стоїть хата, він увійшов у ту хату, коли там нікого нема. Так він і заховався під припічок.

Коли це увійшов у хату один чорт, далі — другий... третій... і багато їх насходилося та й хваляться:

— От ми так досадили мірошникові — усе розриваєм та й розриваєм йому греблю, а її

поправити не важко: тільки треба назламувати дубців з усякого дерева та й замостить. Тоді вже ніщо не розірве греблі.

І довго ще так вони хвалились, а далі й порозходились.

От тоді убогий брат вилазить з-під припічка, вийшов з хати та й вплив знову наверх. Потім прийшов до мірошника та й каже:

— У вас тут усе греблю розрива щось, чи що?

— Та еге ж, — одказує мірошник.

— А я знаю, чим її поправить.

— Ні, ми вже що не робили, так усе розрива.

— А як я поправлю, та уже ціла буде.

— Так ви тільки скажіть, як поправить, так вам пан за це багато грошей дасть.

От бідний брат і сказав. Греблю поправили і вже її ніхто і не розірве.

Пан за це дав бідному братові цілий віз червінців.

Як приїхав той додому, то й послав свого маленького хлопця до багатого брата по кружку, щоб міряти гроші, бо своєї у них не було.

— Що вони будуть міряти? — спитав багатий брат у хлопця.

— Та я не знаю! — одказав хлопець.

От тоді багатий брат вимадав усередині кружку медом, щоб пристало те, що мірятимуть, та й оддав хлопцеві.

Убогий брат поміряв червінці та й оддав кружку назад багатому.

Той глянув у кружку, коли ж там пристав один червінець. Він так і сплеснув руками.

— Тепер уже брат багатший за мене!

Та й пішов до нього.

— Де ти стільки грошей набрав?

Той розказав багатому усе як було.

От тоді багатий брат пішов до кручі та й плигнув у воду. Коли й побачив хату, як казав бідний брат. От тоді увійшов до неї та й сховався під припічком.

Коли це походились чорти та й балакають:

— Тепер уже не можна розірвать греблі нам — замощено дубцями з усякого дерева. Та хто ж воно довідався про це? Може, тут у нас хто слуха, що ми розказуємо? Ану пошукаємо!

У багатого брата і пішов мороз за спиною. А чорти дуже чують духом, так скоро й нашли багатого.

І розірвали його на шматки.

Дванадцять синів і одна дочка

Послухайте про чоловіка, що в нього було дванадцять синів і одна дочка.

Одної весни сини пішли в поле орати, а сестра повинна була носити їм їсти. А щоб вона не

заблудила по дорозі, то брати зробили одну довгу борозну, від їхньої хати та аж до того поля, де вони орали.

Наварила мати синам їсти й наказала дочці, щоб вона йшла борозною і дійде до того місця, де брати орють. Та перед тим, як дочка рушила в дорогу, прийшов чорт та зрівняв ту борозну і зробив іншу, яка вела до нього. Пішла дівчина тою борозною, котру зробив чорт, і прийшла до нього. І чорт цю дівчину тримав у себе.

Брати чекають годину, чекають дві, а сестра так і не несе їм обід. Продовжували далі орати, а коли вже були дуже голодні, то вирішили повернутись додому й узнати, де подівся їхній обід. Від матері вони довідалися, що сестра понесла їм їсти. Дуже дивно стало братам, адже ні обіду, ні сестри.

— Де могла дітися наша сестра? — дивувалися брати.

І вирішили вони, що одинадцятєро з них підуть у світ шукати сестру, а дванадцятого, наймолодшого, що звався Іваном, залишать вдома.

Вирушили брати із дому й пішли тою самою борозною, якою ішла їх сестра, і дійшли до чорта.

Чорт їх усіх спіймав, порізав і склав у бочки. А їх сестру узяв собі за жінку.

Зажурилися батько і мати, що нема ні дочки, ані синів. І вирушили їх шукати. Взяли з собою найменшого сина — Івана і пішли.

Ідучи дорогою, прийшли на одну полонину, де паслося стадо волів. Іван такий був сильний, що вола заколов одною рукою, м'ясо їли батько з мамою, а Іван поїв решту м'яса й кістки.

Пішли далі полонинами, лісами та ярами, куди ще ніхто не ходив. Ідуть, аж бачать, а в лісі якась велика хата. У цій хаті жив той чорт, який узяв їх дочку до себе за жінку. Зайшли вони й дивляться — у одному з приміщень у бочках одинадцять людських трупів порубаних.

Тоді сестра цих братів, чортова жінка, просила, щоб мати і батько та Іван ішли геть, бо чорт їх усіх погубить.

Чорта вдома не було. Він був на полюванні. Коли нечистий вертався додому, то в руках завжди тримав одну величезну залізну кулю, якою кидав перед собою, і вона падала біля входу до хати. Це був для його жінки знак, що він повертається додому. Коли залізна куля упала перед хатою, то дочка заховала батька, маму і брата в одну з кімнат і наказала їм сидіти тихо.

Прийшов чорт додому і зразу відчув, що тут хтось чужий. Жінка йому сказала, що це її батьки з її братом прийшли. Тоді чорт вирішив зробити

велику гостину і примушує жінку наварити олив'яних галушок.

Як вона наварила, то запросила їх у гості. Чорт наївся цих галушок, а батько і мама та Іван не могли їх їсти. Тоді усі галушки, що жінка наварила, чорт сам поїв і задумав усіх погубити.

Він сказав Іванові, що хоче з ним боротися. Пішли у двір і там стали міряти свої сили. Чорт кинув Іваном об землю так, що Іван застряв до п'ят. А коли Іван кинув чортом об землю, то той застряг у землі по коліна. Виліз чорт із землі, і взялися міряти свої сили в третій раз. Тоді Іван так кинув чортом об землю, що той застряв по шию. Чорт не міг із землі вилізти, і тоді Іван убив його.

Потім Іван пішов туди, де були в бочках його одинадцять братів. Вийняв їхні трупи із бочок, розложив їх кожного окремо й полив цілющою водою. Тоді всі вони ожили й почали ходити. Пошукали батька і маму, і свою сестру. Зібралися і всі разом щасливо вернули додому. І, може, ще й досі живуть, якщо не померли.

Диво Камінної гори

У цій казці розповім про одного бідного чоловіка, що мав трьох синів: Петра, Дмитра й дурненького Федька. Сини повиростали, а землі у бідняка — на один заячий скік. Біда так mocno

засіла у хаті, що й макогоном не виженеш. Хоч сиди та й плач, а хоч стій і реви.

Пішов бідняк до багача й каже:

— Позич мені волів і плуга. Я з синами відроблю, коли тобі припече.

— Три дні маєш сапати у полі.

— Най буде.

Бідняк приїхав фірою до своїх воріт і покликав найстаршого сина:

— Отам, за селом, є широка Камінна гора. Їдь до неї, виори її і посій пшеницю.

Петро поїхав на Камінну гору. Зняв з фіри плуг і почав орати. Як тільки проклав першу борозну, із Камінної гори висунулася якась чорна волохата рука і як вдарила волів, то вони разом з плугом полетіли стрімголов у прірву.

Вернувся Петро додому сумний і розказав татові, що сталося.

Бідняк закричав:

— Іди геть з моєї хати! Скільки житиму, не хочу тебе видіти.

Петро накинув на плечі сардак і подався куди очі видять. Бідняк пішов до іншого багача. Позичив волів і плуга. Покликав середущого сина Дмитра й каже:

— Ти є дуже мудрий. Їдь на Камінну гору, виори її і посій пшеницю.

Середущий сів на фіру, приїхав на скалу. То, що зорав учора Петро, десь зникло, й сліду не лишилося. Дмитро засукав рукави і взявся до роботи. Оборав гору довкола і почав другу борозну. Тільки дійшов до прірви, коли якась чорна волохата рука висунулася з Камінної гори і як гепне волів поміж роги, то за ними й плугом тільки загуло.

Дмитро налякався. Що він скаже татові? Той його уб'є!

Закинув торбу на плече й побіг Петра наздоганяти.

Бідняк чекав Дмитра й радів, що нарешті Камінна гора буде зорана і засіяна.

Та минув день, а сина не видно. Жінка плаче, а чоловік заспокоює:

— Не плач, жінко, Дмитро хоче всю гору зрівняти, тому так затримався.

Другого дня дурненький син Федько витягнув з печі шию і говорить:

— Тату, Дмитро не виорав Камінну гору. Воли поздихали, плуг поламався, а Дмитро побіг наздоганяти Петра.

— Звідки ти знаєш, дурню?

— Нізвідки, я все знаю...

Бідняк пішов на Камінну гору. Побачив у прірві дві пари волів і два поламані плуги. Вернувся додому, сів на лаву й затужив за старшими синами. Цілу ніч журився, як без них відробить багачам.

— Не журіться, тату, — сказав Федько з печі.
— Завтра я піду орати, як дасте пару волів. Засію пшеницю, знайду братів і приведу додому всю худобу.

Бідняк ще позичив пару волів і плуга. Федько сів на фіру і, співаючи, поїхав на Камінну гору. Як подивився у безодню, то сорочка стала полотном: там лежали убиті воли і поламані плуги. Коли минув страх, парубок взявся до оранки. Проклав одну борозну і вже почав другу. Раптом із скелі висунулася якась чорна волохата рука і наміряється ударити волів між роги. Федько випустив чепіги і — хап за ту руку. Схопив, як обценьками, і так міцно тримає, що ніяка сила на світі не вирвала б її. Потім почав тягнути. Тягне, тягне, аж сопе. З гірким лихом витягнув чортиська. Схопив за чуприну, кинув ним на землю і придушив коліном.

— Ти нащо, псявіро, без суда і права людям шкоду робиш? Тепер я з тебе живого не злізу.

— Даруй життя, Федьку, — просився чортище.

— У мене вже давно сверблять руки на тебе...

Федько вийняв з пазухи цизорика¹⁰, відрізав у чорта кінчик лівого вуха й засунув за пояс.

¹⁰ Цизорик — складаний ніжик.

— Тепер ти, дияволе, маєш запрягтися в цього плуга і виорати Камінну гору так, аби на ній родила золота пшениця.

— Я не люблю, парубче, орати. Зроблю щось інше...

Та Федько й не слухав. Здіймив ярмо з волів і повісив чортові на шию. Потім так ушкварив батогом нечистого, що той аж підскочив.

— Гайда, іродів сину!

Чорт тягне-тягне плуга, аж очі вилізають, а Федько тримає за чепіги і собі співає. Довго чи мало так орали, — того вже не знаю, але рілля на Камінній горі зробилася м'якенька, як гусяче пір'я.

З чорта піт лив дзюрком.

— Ну, Федьку, біжи за пшеницею, а я тим часом відпочину, — сказав дідько хлопцеві. — Але борзо, бо в мене є й інша робота.

Прибіг Федько захеканий додому, став перед ворітьми й закричав:

— Тату, давайте борзенько насіння, бо чорт не має часу!

Бідняк виніс торбину зерна. Більше не хотів дати — боявся, що Федько все тільки змарнує.

Чорт засіяв ріллю, хвостом заволочив, а потім скривився перед парубком:

— Віддай мені кінчик лівого вуха.

— А кольки в бік не хочеш? Щоб мені зараз Петра і Дмитра сюди привів, бо засвічу тобі лойову свічку!

— Не світи лойових свічок, Федьку! Все буде так, як хочеш.

У ту ж хвилину несподівано розперезалася страшна буря. Лютий вихор розгулявся, як дурень на хрестинах. Чорт сів на нього верхи і полетів кудись на псю-маму. Невдовзі вернувся з Петром і Дмитром.

— Маєш братів, — сказав легеневі. — Давай кінчик лівого вуха!

— А ти, дурний мацапуρο, нащо поламав плуги? Щоб вони мені з волами були тут, як новенькі!

Чорт беркицьнувся і полетів у прірву. За хвилину витягнув з безодні два нові плуги з живими волами.

— Віддай мені кінчик лівого вуха, — застогнав чортище.

Федько вийняв з-під пояса той кавальчик шкірки, шпурнув дідькові:

— Щоб і твого сопуху тут не було чути! — крикнув йому Федько. — Щоб тебе носило тільки по ярах та по болотах, бо матимеш зі мною справу.

Дідько схопив кінчик свого вуха і так тікав, що аж світив п'ятами.

Брати сіли на фіри й поїхали додому. Бідняк дуже втішився, коли їх побачив. Петро й Дмитро сіли за стіл, розповідали про свої пригоди, а Федько виліз на піч і грався з котом.

Другого дня бідняк пішов на Камінну гору подивитися, чи все добре зроблено. Він став, як укопаний, очам своїм не вірив: пшениця вже виросла й достигла! Стебельця в неї срібні, а колоски — золоті.

Прибіг додому і гукає:

— Ану, сини, серпи в руки і на Камінну гору!
У нас уже настали жнива!

Петро й Дмитро зібралися жати, а Федько і далі сидів на печі.

Не знаємо, що було потому, бо про це у казці не розповідається.

Діамантовий паркан

Це було дуже давно. Тоді ще колія не ходила, дідичі гнали людей на панщину, били, мордували їх і нікого не боялися — ні Бога, ні чорта. Мали страх тільки перед чумою, яка ходила, мов королева, по світі. Як приходила, то навіть великі пани покидали свої палаци і тікали, мов зайці від бубона.

Одного дідича вона застала вдома. Він і його жінка врятувалися тим, що вилізли на дерево і там перечекали, доки чума лютувала в хаті. Вона

задушила всіх панських дітей. Пан і пані поплакали, поховали дітей і жили у великому смутку. Минали дні, тижні, місяці, а в хаті не було чути дитячого крику.

Якось пан із панею поверталися з ярмарку й побачили в шанці¹¹ якусь дитину.

— Чий це хлопчик? — спитав пан людей.

— Його тата й маму забрала чума.

— Що він робить у шанці?

— Вмирає з голоду.

— Ні, не вмре, — сказав пан, — я його візьму до себе.

Забрав дитину на бричку й поїхав додому. Пані помила хлопчика, нагодувала і одягла у панське убрання. Він був такий гарний, що серце раділо. Але минуло кілька років і сталася біда — хлопчик чомусь осліп. Пан і пані знов засумували. Одного разу пані каже:

— Нащо нам чужого та ще й сліпого хлопця? Поведи його до стайні ночувати.

Дідич не вивів його з хати, але стелили хлопцеві в кутку, а годували зі старої миски. Ходив немитий, пірваний, ніхто з ним не хотів і заговорити.

¹¹ Шанець — рив.

Дідич, щоб мати забавку, купив собі рушницю й ходив на полювання. І одного разу зайшов у темний ліс. Раптом перед ним, ніби із землі, з'явився олень. Дідич вистрілив і не поцілів. Вистрілив ще раз — і даремно. Вистрілив утретє, а олень повернувся до нього і навіть не тікає. Це розсердило дідича. Прицілювся знову, але вже не вистрілив, бо один чорт хапнув за рушницю, другий — за руки, а третій — за ногу. Упав панисько на траву, як дерево.

Чорти йому не дали лежати. Поволочили в пекло, а там кинули в яму. Посидів панисько в ямі днину, другу, а на третю покликав чортів:

— Пустіть мене, добродію, додому, бо моя жінка й сліпий хлопець журяться і плачуть.

Старший чорт відповів:

— Я тебе відпущу, але спочатку підпишеш папір, де говориться, що будеш наш назавжди. Через два тижні коло твоєї хати зчиниться великий вихор, — то я прийду за тобою.

— Най буде так, добродію, — погодився пан. — Давайте сюди той папір, най його підпишу, бо хочу додому.

Чорт приніс папір і пляшку з чорнилом. Пан підписав, навіть не прочитавши.

Вернувся додому. Ходив кілька днів своїми покоями, в полі, в саду — дивився на все і не міг

надивитися. Потім почав журитися. Почорнів від гризоти, не їв і не пив, аж зістарівся.

— Чого ти, чоловіче, зажурився? — спитала його жінка.

— Як мені не журитися, коли я чортам підписав цидулку, що через два тижні буду назавжди їхнім. Я від чуми втік на дерево, а від чортів не втечу. До пекла так не хочу вертатися, що просто вмираю. Врятуй мене, жінко!

Пані мовчала. Весь час нічого не робила, тільки думала, як має врятувати від чортів чоловіка.

Два тижні минули, ніби в долоні сплеснув. Настала остання днина. Пан не лягав спати, бо знав, що не засне. Сидів на стільці й дзвонив від страху зубами. Раптом надворі щось загуділо, завило, заскиглило, завужкотіло. То був страшений вихор. Так крутився навколо хати, що дах підіймав.

Хтось постукав у шибку і каже:

— Виходь надвір, бо вже час настав.

Пані до чоловіка:

— Пусту Іванку, най вийде до стайні й подивиться, чи вихор не зірвав із неї дах.

Дідич зрозумів її. Взяв хлопця за руку, повів до дверей:

— Піди, Іванку, і помацай, чи зачинена стайня.

Отворив двері і пхнув хлопця вихорові у зуби. Той схопив його, як соломинку, підняв угору й полетів.

Довго летів Іванко аж попід самі хмари. В широкій долині вихор опустив його на землю, перекинувся на чорта й запитує хлопця:

— Ти є той пан, що підписав нам цидулку?

— Ні, я — Іванко. В мене сліпі очі. Пан знайшов мене у шанці і привіз до себе, але пані, коли я осліп, навіть не хотіла їсти мені дати, як людині.

— Ходи зі мною, — сказав чорт і повів хлопця до криниці. Зачерпнув жменю води і бризнув йому в очі.

— Ану витріщися, хлопче!

Іванко розплющив очі й усміхнувся.

— Мої очі все бачать! Я вже не сліпий?

— Ні, але за це маєш нам служити, — прохрипів старий чорт.

Хлопець втішився.

Чорт повів його до стайні, вказав на трьох коней:

— Чорному давай щоднини три відра грані¹² й три гарапники¹³. Білому — два відра грані й два

¹² Грань — жар.

гарапники. Сивому — одно відро грані і більше нічого.

Чорт дав Іванкові дротяний гарапник і повів до кринички, зарослої зіллям. Вода ледве світилася в ній.

— До цієї кринички не підходь, воду з неї не бери.

— Нащо мені ця вода? — відповідає байдуже Іванко.

Звідти пішли до трьох казанів. Чорт ударив патиком по найбільшому й промовив:

— Під нього клади багато дров, аби весь час булькало у ньому, а під цими двома підтримуй лише маленький вогник. І не смій дивитися, хто в них вариться.

— Не журися, господарю, все буде так, як хочеш.

Чорт лишив його самого. У пеклі була така спека, що у роті висохло. Іванко не привик смажитися й паритися, його так мучила спрага, що не міг витримати. Пішов до кринички, засунув у воду руку, щоб напитися. Коли витягнув, побачив, що рука позолотіла.

«Диви, чудасія!» — подумав і засунув у криничку голову. Голова теж позолотіла. Натягнув капелюха аж на вуха і пішов до казанів.

У найбільшому казані уже ледве булькало. Хлопець підкинув дров і сів спочивати. Але спочинку не мав, бо увесь час свербіла кортячка подивитися, кого варять чорти. Нарешті став на купу дров, заглянув у казан: там кипіли у смолі його пан і пані. Вони впізнали хлопця і жалібно почали просити:

— Погаси, Іванку, той вогонь, бо в нас уже кістки розпадаються.

— Ага, погасити? Ніколи не погашу!

— За що така страшна кара, Йванку?

— За те, що ви мене чортам віддали.

— Скільки ми тут будемо кипіти?

— Доти, поки вас чорний шляк не трафить.

Іванко ще підкинув дров і пішов до коней.

У стайні знайшов гарапника, почав вимахувати ним і ляскати в повітрі. Сивий коник спитав:

— За що нас будеш бити?

— Не знаю. Так велів найстарший чорт.

— Не слухай чорта, Йванку. Не бий нас, бо ми маємо таку саму душу, як і ти. Колись чорт зробить і тебе конем, буде гранню годувати й гарапником частувати. Ліпше тікаймо звідси. Сідай на мене і — гайда...

Хлопець подумав і дав згоду.

— Але спочатку повідв'язуй нас усіх від жолобів, бо ми — чесні люди.

Іванко повідв'язував і випустив зі стайні цілий табун коней. Сів на сивого коника і рвонув так, що пекло загуділо. Табун, спущений з припонів, біг слідом за ними. Тікали, мов шалені, полями, лісами, горбами, ярами.

Найстарший чорт спав після обіду. Його збудили крики, від яких двигтіло пекло.

— Що там сталося? — спитав.

— Повтікали коні, а разом з ними й сліпий хлопець.

Чорт скочив із ліжка, як ошпарений, і кинувся їх наздоганяти. Біг, рвучи землю під собою.

Іванкові почало вже плечі пекти. Не міг стерпіти болю і сказав:

— Коннику, мені в плечі пече... Чорт наздоганяє. Що робити?

— Не бійся, Йванку, потерпи ще трохи. Витягни з мого правого вуха два рушники. Як чорт буде близько — кинь один рушник йому на голову.

І коли чорт наблизився, Іванко фурнув на нього рушника. А той рушник був незвичайний: так замотав йому голову, що чорт спіткнувся об камінь і заповів носом. Почав швидко розмотувати рушник. Але хіба його розмотаєш, коли він звивається, як найжвавіша змія! Чорт нарешті

кинув рушника на землю, але той сплутав ноги, зв'язавши їх, як добрий воловід. Чорт упав і ще раз розбив носа. Доки він розплутався, Іванко був далеко. Чорт гнався, як скажений. От-от знову наздожене втікачів. Іванко промовив:

— Конику, чорт пече мене в плечі. Що маю робити?

— Кинь на нього і другий рушник.

Коли чорт був уже зовсім близько, Іванко шпурнув у нього другим рушником. І той наробив дідькові повно клопоту: так його затемнював і заплутував, що чортисько шалено качався у порохах, у глині, у болоті. Став такий, як свиня в спеку. Бив ногами в землю, ніби на нього напала якась трясушка. Потім знову біг, аж язика вивалив. Почав пекти пекельним вогнем Іванкові плечі. Парубок закричав:

— Конику, так пече, що, відай, згорю. Що маю робити?

— Витягни з мого лівого вуха гарапник.

— Вже витягнув, конику.

— Кидай чортові під ноги.

Кинув. Ой, як схопиться гарапник, як уперече чорта! Той звився учетверо. Гарапник так різав і краяв чорта, що тільки свистав. Дідько побачив, що гарапник не пустить уперед, почав тікати геть до пекла. Гарапник підганяв.

Іванко добрався до самої столиці. Кінь став, віддихався і каже:

— Отут розлучимося, Йванку. Вирви з моєї гриви три волоски. Як будеш у біді, потри один волосок, і я прибіжу, аби стати тобі у пригоді.

Кінь полетів, а Йванко затис у жмені волосочки й пішов шукати заробітку, бо дуже зголоднів. Та куди не заходив, люди від нього бокували:

— Він не такий, як усі. Ніби золотий...

Другого дня проходив попри величезний королівський сад. Побачив там садівника, вклонився низенько і спитав:

— Чи нема для мене якоїсь роботи?

— А що вмієш робити?

— Все, що скажете.

— Тоді підтинай квіти і дерева. Але знай: коли підітнеш так, що вони зів'януть, то твоя голова буде там, де стоять ноги.

Іванко ходив з ножицями по саду й підстригав квіти та дерева. Там були три квітки, які дуже любила сама королівна. Вона щоранку приходила до них, милувалась ними. Та сталося так, що Іванко підтяв оті три квітки. Вони опустили головки і почали в'янути.

Парубок зажурився. Увечері не лягав спати, бо гризота йому не давала чистої години. Королівна дізнається, що її квітки зів'яли, і садівник зітне

йому голову. Вийшов надвір і потер волосок. Тої ж хвилини прилетів до нього кінь і спитав.

— Чого ти хочеш, приятелю?

— Біда, конику. Хочу, аби паркан, який огороджує королівський сад, зробився до ранку діамантовим.

— Все буде по-твоєму. Йди спати.

Кінь полетів, а Йванко невдовзі заснув. Уранці побачив високий діамантовий паркан навколо королівського саду. Коли сонце зійшло, паркан так виблискував, що не можна було дивитися на нього. Садівник ходив попри нього й очам своїм не вірив.

Ось і королівна. Як побачила паркан, то забула і про свої квіти.

— Хто це збудував? — спитала садівника.

Садівник поклонився їй і відповів:

— Не знаю. Спитайте мого челядника.

Покликали челядника.

— Як тебе звать? — спитала королівна.

— Іванко.

— Це ти змайстрував діамантовий паркан?

— Так.

— То як його зробив?

— У мене є сила, що може будувати діамантові паркани.

— Ходи зі мною на шпацир¹⁴, — запросила його королівна.

Серце дівчини почало стукати скоріше, аніж завжди. Від першого разу так закохалася в Іванка, що уже не бачила й діамантовий паркан.

Другого дня король сповістив усіх людей світу, що його єдина донька хоче вийти заміж. Той, хто принесе найфайніший букет квітів, стане її чоловіком.

З усіх кінців світу до королівського палацу приносили чарівні букети.

Іванко зажурився. Він теж закохався в юну королівну. Блукав, як п'яний, по саду й чекав, аби вона вийшла хоч на хвильку. Зустрілися нарешті. Королівна каже:

— Без твоїх квіток не буде в мене весілля.

Іванко ще не встиг нічого відповісти, як вона побігла до палацу.

Коли настав вечір, Іванко потер другий волосок. Прилетів сивий кінь.

— Чого хочеш, приятелю? — спитав парубка.

— Хочу завтра уранці мати такий букет, якого ще на світі не бувало.

— Не гризися. Все буде по-твоєму. Іди лягай спати.

¹⁴ Шпацир — прогулянка.

Кінь полетів, а Йванко ліг спати. Вранці, коли прокинувся, на столі стояв чарівний букет. Яких тільки квіток у ньому не було! І білі, і жовті, і червоні, і блакитні. Всілякі. Але вони не були такі, як усі інші квіти. Від них розливалось таке ясне світло, як від сонця.

Іванко відніс квіти до палацу і поклав коло інших букетів.

Король дав наказ, щоб другого дня до палацу зійшлися всі ті, хто приніс букети.

Іванко зажурився: а в чому він увійде між панів?

Потер третій волосок. Прилетів сивий кінь.

— Чого тобі, приятелю, треба?

— Біда, конику. Я мушу мати таке вбрання, якого не мають найбагатші принци.

— Не журися, лягай собі спати. Завтра вранці усе будеш мати.

Коник полетів. Іванко добре виспався, а вранці на лаві побачив те убрання, яке собі просив. Одягнувся у нього файненько і пішов до палацу. Там уже були всілякі королі, королевичі, принци і князі...

Іванко поклонився королю, королеві й королівні. Став коло стіни й чекає, що з того буде далі.

Король встав з престолу і промовив:

— Ану, дорогі гості, беріть до рук свої букети. Най моя донька вибере нареченого.

Всі зробили так, як сказав король.

Квітки королевичів, князів і всяких принців одразу зів'яли, а букет Іванка блищав собі, як сонечко. Та й він був такий файний, що словом не розкажеш і пером не опишеш.

Королівна підходила до всіх женихів, дивилася на їхні букети, але нічого не казала. Потім стала коло Йванка й мовила:

— Оцей букет мені найбільше любиться...

Того ж таки дня було весілля.

Я саме заблукав до королівської столиці. Почув музику, співи і гойки в палаці і теж зайшов туди чарку горілки спорожнити. Мене запросили за весільний стіл, добре частували, аби мав що людям розповідати...

Дівчина-тростинка

У одному селі жив сирота Іванко. Як умирали його тато й мама, то лишили йому стару хатку й городу латку.

А в тому селі був пан Стульморда. Люди його обходили десятою дорогою, бо ніхто з ним не хотів мати справи. Якось пан став коло Іванкової хати і крикнув:

— А ти хто такий?

— Я собі Іванко.

— А нащо тобі хата, та ще й город?

— У хаті живу, а з города годуюся. Про це й дурень знає.

Пан подумав і сказав:

— Иди до мене візником, бо цей город я забираю. На ньому буде пасіка.

— Хіба у вас, паночку, мало свого поля? Гріх будете мати!

— Гріх нехай іде в міх — зверху макогоном. Не хочеш бути візником, то забирайся із села.

Іванко напик собі картопляників, кинув у торбину кілька яблук і помандрував. На березі Пруту побачив журавку. Підійшов — а птаха не тікає, взяв у руки — крило перебите. Вона попросила:

— Допоможи, парубче. Уже п'ять днів сиджу тут голодна, бо рани болять.

Іванко помив рани, порвав сорочку й перев'язав їх. Відтак зловив у Пруті рибку й нагодував птицю. Хотів зробити їй і хатку, але тільки підійшов до очерету, то почув:

— Не рви мене, парубче, бо, може, прийде той, що я його чекаю.

— А ти що за одна?

— Дівчина-тростинка.

— Кого чекаєш?

— Свого визволителя.

— Ану, покажися.

Голос відповів:

— Два рази я вже показувалася... Та що з того? Як пішли, так і нема по сьогоднішній день. Ще можу показатись один-єдиний раз.

— Останній раз мені й покажись. Бог мій, не обдурю.

— Ну, добре, дивися на вершечок очерету.

Раптом Іванко побачив перед собою чарівну дівчину. Вона була така гарна, як перша квітка навесні, але дуже сумна.

— Чому ти сумна?

— Мене украла від батьків зла відьма. Хотіла, щоб я віддалась за її сина-велетня. Я не схотіла і втекла, сховалася в цій трощі¹⁵. Відьма мене знайшла і обернула в тростинку. Аби мене визволити, треба викрасти мій перстень і покласти його на вершечок...

І дівчина зникла. Вона дуже сподобалася нашому Іванкові. І вирішив він їй допомогти. Повернувся до журавки й каже:

— Нам треба розлучитися.

— Куди підеш? — спитала журавка.

— Піду шукати те, про що не можна говорити.

— Нехай тобі щастить!

¹⁵ Троща — очерет.

Іванко йшов полями, лісами. Якось при дорозі побачив хатку. Увійшов. У сінях були три коти, прив'язані до трьох стовпів. Іванко погладив кожного кота й дав по шматку риби.

— Няв, няв, няв... — озвалися до нього коти.

З хатки почувся якийсь голос:

— Хто там збиткується над вами?

— Не збиткується ніхто. Парубок дав нам їсти.

— Тоді заходь до хати, парубче!

У хаті Іванко нікого не побачив, бо там було темно. Викресав вогню й посвітив. На печі лежала стара-старезна баба.

— Добре, синку, що не минув моєї хатки, бо в мене щось у боку коле. Нема кому водиці принести.

— Водиці? Зараз, бабко...

— Сам не принесеш, бо заблудишся. Спусти одного кота, він очима буде присвічувати дорогу.

Іванко вийшов у сіни і спитав:

— Котрий із вас піде зі мною по воду?

— Всі по одному разові, — відповів найстаріший.

І пішли. Дорогою Іванко зацікавився:

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, стара прожене мене. Спитай другого.

Іванко зварив кулешу, нагодував бабку і котів. Переночував і хоче йти далі. А стара не пускає:

— Побудь тут ще трохи, доки не перестане мені боліти поперек.

Другого дня Іванко пішов по воду з другим котом.

— Скажи, котику, чому це ви прив'язані?

— Не можу сказати, я боюсь баби...

На третій день Іванко пішов по воду з третім котом. Напоїв його, погладив, дав шматочок рибки.

— Скажи, котику, чому це ви на прив'язі?

— Боюся говорити, але тобі скажу. Баба — найстарша відьма. Вночі до неї злітаються всі нечисті сили й радяться, як мають людям шкодити. Сьогодні теж зберуться на збіговисько. А щоб ти не чув, баба заліпить тобі вуха воском. То я про все тобі розповім.

— Скажи мені, котику, вони ніколи не говорили про дівчину, що стала тростинкою?

— Як ні? Баба навіть казала, що вже були два парубки, які хотіли вкрасти в неї перстень. Вона їх обернула у два камені. Там, під хатою, й лежать. Як припече сонечко, баба на них сідає й вигрівается.

— А що треба робити, щоб повернути їм життя?

— Треба скропити камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив.

Іванко зварив вечерю, нагодував бабу, котів і ліг спати. Стара сказала:

— Іванку, сеї ночі буде дуже grimіти. Я тобі заліплю вуха свіжим воском, щоб не оглух.

Опівночі до хати почали злітатись всілякі відьми, упирі й чорти. Набилося їх стільки, що не було де ні спати, ні стати. Іванко вийняв віск з одного вуха й почув:

— Чула, що йде й третій парубок визволяти дівчину з тростини. Але я йому покажу, по чому лікоть кваші. Я перстень заховала в Залізній горі.

Уранці відьма розбудила хлопця й спитала:

— Ти щось чув, Іванку?

— Ні, бабко, я спав як камінь.

Хлопець почав збиратися в дорогу.

— Я йду з тобою, — сказав третій кіт. — Бабу ми обдуримо. Ти зловиш kota й прив'яжеш замість мене. Баба стара й підсліпувата, не скоро помітить.

Іванко так і зробив. Довго йшли чи мало — прийшли у чисте поле. Раптом у повітрі загуділо. Котик сказав:

— Це баба вже летить за нами. Видно, упізнала підкинутого kota. Але я хитріший...

Він вигріб яму й сказав:

— Заліжай сюди!

Іванко заліз, сховався разом з котиком.

Баба пролетіла й пропала.

Іванко і котик вибралися з ями і вирушили далі. Ішли день, другий, третій — прибули до печери. Котик сказав:

— Тут живе ворожбит, який дуже сердитий на відьму. Ти знайди до нього, а я доти мишей половлю.

Ворожбит був старий і слабкий, як муха восени. Лежав і ледве дихав. Побачивши Іванка, сказав:

— Добре, що прийшов, парубче. Принеси водички, бо я негоден встати.

Іванко приніс води, зварив обід, нагодував старого. Ворожбит розповів:

— Як я був молодий, то всі відьми мене шанували. А коли зістарився, то спалили мою книгу й покинули мене в цій печері. Мене чекає смерть. Я тобі, парубче, видам найбільшу таємницю. Хочеш знайти Залізну гору? Тоді слухай добре. Коло печери, з південного боку, закопані чарівні капці. Розкопай їх і візьми собі. Як прийдеш до моря, кинь їх у воду — вони стануть човником і повезуть тебе до Залізної гори. Там є й озерце, з якого ще ніхто не пив...

Ворожбит не встиг більше сказати. Заплющив очі й помер.

Іванко поховав ворожбита так, як це має бути. Відтак викопав собі чарівні капці і вирушив з котиком в дорогу. Довго йшли чи мало — але дійшли до синього моря.

Іванко кинув капці у хвилі, і перед ним виріс із води човен. Сіли й попливли. За одну днину

допливли до якогось острова. Коли вийшли на берег, човен знову обернувся в капці.

На острові був дуже густий ліс. Височезні дерева піднімалися до самого неба.

Тоді котик видряпався на верх найвищого дерева і роздивився в усі боки. Крикнув:

— Іванку, Залізна гора — близько.

Побігли туди, куди повів кіт. Перед горою залізли в кущі й почали дивитися, з якого боку в неї увійти. Вони мовчали, і гора мовчала.

Раптом гора заскреготала й відчинилася. З неї вийшли дванадцять дівчат з кошиками в руках.

— Добридень, дівчата, — привітався Іванко. — Куди йдете?

— По ягоди. А ти хто такий?

— Я прийшов до вас у гості.

— Ми гостей не приймаємо, нам вони заказані. Як наш господар-велет побачить тебе, більше не будеш ні до кого в гості ходити.

— А ви що за одні?

— Ми — полонянки господаря-велета.

— А він не боїться пускати вас по ягоди самих?

— Не боїться, бо із цього острова не можна втекти. Є лише один-єдиний човен, якого приймає це море.

— А де той човен?

— У ворожбита, що доживає віку в якійсь печері. Того човна не наздожене ніяка сила.

Іванко збирав з дівчатами ягоди й розповідав, як гарно жити там, де є багато людей і де нема таких диких нетрів.

Потім запитав:

— А ви не знаєте, де ховає господар-велет золотий перстень?

— У золотій скриньці. А ключик від скриньки — ховає в ліве вухо. Але якщо ти забереш перстень, то заплатиш за нього життям. Господар-велет прокинеться і вб'є тебе одразу. Він сильніший від цієї гори!

— А що маю робити, аби перстень забрати?

— Треба спочатку взяти ключик з його лівого вуха, а потім підпалити книгу життя господаря-велета, яка лежить у нього на столі.

Дівчата назбирали повні кошики ягід. Коли повернулися, брама відчинилася, хлопець сховався серед дівчат і зайшов з ними всередину.

Господар-велет спав у величезному залі. Так хропів, що аж гора двигтіла.

Іванко тихенько підійшов до нього. Витягнув золотий ключик з його лівого вуха, відтак узяв кресало й викресав вогню. Роздмухав грубку й підпалив на столі книгу життя господаря-велета.

Чорний як ніч дим піднявся в широкій залі... Господар корчився спочатку, а потім почав кудись

пропадати. Зникали ноги, тулуб, руки, шия... Частинка книги не догоріла, впала на долівку й погасла. Тоді очі велета піднялися й почали блукати по залі. Іванко вийшов з темного кутка, підійшов до золоті скриньки, відімкнув і забрав перстень. Господареві очі весь час пливли за ним, але Іванко не боявся. Він відкрив двері й вигукнув:

— Егей, дівчата! Принесіть якийсь глечик, аби набрав води з озерця, з якого ще ніхто не пив.

— На, маєш глечик, — сказали дівчата.

Котик повів його до озерця. Набрали води. Тоді котик сказав:

— Треба тікати, доки баба не дізналася про смерть свого сина. Вона може біди нам наробити.

Прийшли перед страшну залізну браму.

— Постукай, Іванку, три рази золотим ключиком.

Іванко постукав. Брама відчинилася. Іванко, котик і дівчата побігли до моря. За ними пливли очі господаря-велета.

Іванко кинув чарівні капці в хвилі. З води виріс човен. Всі сіли в нього й попливли морем. Іванко оглянувся. На березі блищали очі господаря-велета... З них текли сльози, великі і круглі, як яблука, і падали в море.

Коли допливли до другого берега, дівчата повибігали на зелене поле. Парубок сховав чарівні капці в пазуху й сказав:

— Ну, красуні, тепер ідть додому, бо у нас з котиком — своя дорога.

Дівчата подякували хлопцеві й розійшлися.

Іванко подався до відьминої хати. Полляв два камені водою з озерця, з якого ще ніхто не пив. Два парубки ніби зі сну прокинулися.

— Ми довго спали, — сказали.

— Ого, були б ви спали, поки світу й сонця, якби я вас не розбудив водичкою з цього глечика. Ідть, хлопці, додому. Відьма, як бачу, вже не має ніякої сили.

Парубки пішли. А Іванко з котиком подалися до очерету на березі ріки. Іванко вийняв перстень і поклав його на вершок тростини. Тростина захиталася, і на її місці раптом постала дівчина — гарна, як перша весняна квітка.

Іванко сказав:

— Я не зможу ні одного дня прожити без тебе. Будь моєю...

Дівчина дала йому золотий перстень, і вони пішли до її тата і мами. То були чесні гуцули, які виплакали очі за своєю єдиною донькою.

Вони зробили весілля. І котик все життя був з ними — пряв золоте прядиво й казки розповідав.

Дідова донька і бабина донька

Про дідову доньку і бабину доньку є багато казок, але це не така. Давно-давно одна баба, як ще дівкою була, нажила собі дитину. Дід тоді парубкував і цієї баби не знав, а як оженився, то щасливо газдував з гідною жінкою. Та сталося так, що жінка його вмерла, і люди підмовили, аби сватав з другого села бабу з донькою.

Вдовець теж мав доньку і вирішив оженитися. Жили вони, жили, але баба страшно ненавиділа дідову доньку, бо та була дуже гарною, і лише почала відданичити¹⁶ — відбою від женихів не було. Дідова донька гарна та ще й працювита, а бабина негарна та ще й лежебока. Бідкається баба сама собі:

— Та як так може бути — дідову доньку сватають, а з моєю ніхто й розмовляти не хоче.

І надумала позбутися дідової доньки. А як? Каже їй одного разу:

— Набери в мішки попелу і відвези до того млина, де дванадцять чортів мелють, а звідти маєш привезти дванадцять мішків питльованої¹⁷ муки.

¹⁶ Стала на порі.

¹⁷ Борошно особливого, дрібного помолу.

Набрала попелу дідова донька, сіла на воза і повезла. До того млина було далеко, і доїхала вона аж на вечір. Розпрягла коней, зайшла до млина і стала чекати.

Десь коло дванадцятої години млин сам почав молоти, і з'явилося дванадцять чортів.

Підходить найстарший чорт і каже:

— Ходи, дівко, танцювати.

— Та як я піду танцювати, коли стрічки не маю? — каже дідова донька.

Принесли чорти стрічку. Вона заплела косу, але танцювати знову не хоче.

— Як я піду танцювати у старій сорочці?

Принесли чорти й сорочку.

— Ходи, дівко, танцювати! — сердиться найстарший чорт.

— Та як танцювати, коли стара спідниця?

Пішли чорти, принесли спідницю. Одяглася дівчина, а танцювати не йде.

— Та ще чобіток не маю, — каже.

Бігали кудись чорти, бігали, а принесли й чобітки.

— Ходи, дівко, танцювати, — лютує чорт.

— Та ще сережок не маю, — озивається дівчина.

Метнулися чорти по сережки, так усе носили, поки дівчину не одягли з ніг до голови. А тоді вона ще й скрині з одягом та золотими речами забাগла.

Несуть чорти скриню, але донесли лише до порога — бо когут запіяв, і всі втекли до пекла.

Дівчина в млині набрала мішків із борошном, висадила їх на віз, зверху висадила скриню і приїхала додому, як цісарева дочка.

— Де ти все дістала? — питає баба.

— У млині, — відповіла дівчина.

І розказала, як чорти просили її до танцю.

На другий день баба свою доньку відправляє попіл молоти.

Приїхала дівчина до млина, чекає півночі. Дочекалася, прийшли чорти, і найстарший кличе її до танцю.

— Принесіть мені те і те, — каже бабина донька, — то піду.

Чорти кинулися в різні боки, позносили все, чого забажала, одяглася дівчина, взулася — і гайда з найстаршим чортом у танець. Як обкрутив нею чорт, то цілої кісточки не залишилося.

А дідова донька живе й досі.

Донька вітру

Бідному парубку Тимофію захотілося оженитися. Він кинув очима поміж дівчатами, позалицявся, але ні одна не схотіла стати його жінкою, бо він не мав ні хати, ні хліба, ані стайні, щоб худобу загнати, котрої теж не мав.

На краю села був пустир, якого ніхто ніколи не займав. Вирішив Тимофій збудувати там хатину. Назбирав у полі купу соняшничиння, і за тиждень хатина була готова. Прибрав її квітами, обгородив і думає, до котрої дівчини посилати сватів. Цілу ніч не спав, все думав. Та на світанку здійнявся скажений вітер і завалив хатину, розкидавши соняшничиння хтозна-куди. Розсердився Тимофій і погрозив проклятому вітрові:

— Тепер я піду твою доньку сватати!..

Й почулася йому вітрова відповідь:

— У-у-ху-ху, прих-о-о-дь!.. А-а-ха-ха, при-хо-о-одь!

Пішов до сусідів і сказав:

— Я хочу побратися з Вітровою донькою. Ходіть зі мною і будете моїми старостами.

Сусіди витріщили очі — думали, що Тимофій здурів.

— Що, хочеш шукати вітру в полі? — кажуть. — Ой, будеш, небоже, тонко свистіти. Будь парубком, а не пустим зіллям.

Ніхто не пішов з ним.

Тимофій склав свої нехитрі пожитки, прив'язав торбину до палиці і, закинувши на плечі, подався туди, звідки віяв вітер. Ішов не годину і не дві, коли раптом побачив, як яструб з неба шугнув на маленького зайчика і схопив його своїми

пазурами. Парубок закричав, засвистав, шпурнув капелюхом у яструба, і той випустив бідне зайченя.

— Як віддячити тобі за те, що ти врятував життя моїй дитині? — спитала зайчиха з-за корча.

— Чим ви мені допоможете, малі та безсилі зайчики? Якщо знаєте, то скажіть, де живе Вітер зі своєю донькою, бо я хочу її засватати.

— Не тільки скажемо, а й покажемо дорогу. Мій син, якого ти врятував від смерті, поведе тебе до самого Батька вітрів, — відповіла зайчиха.

Поскакав зайчик вперед, а Тимофій пішов за ним. Вийшли з лісу, ідуть полями. Коли при дорозі бачать чоловіка, височенного, як стара ялина. Замість волосся на голові в нього листя і яблуневий цвіт. Він був заклопотаний роботою — здіймав і випрямляв усохлі й поламані вітром деревця, потім набирав повний рот води із зеленого горщика, зробленого із стовбура груші, нахилився і порскав на них. Робив це так кумедно, ніби чхав.

Тимофій розреготався.

— Що ти дієш, чоловіче? — спитав дивака.

— Зціляю і оживлюю дерева.

— А хто ти будеш?

— Я — Батько дерев. А ти хто і куди мандруєш із зайченям?

— Я — Тимофій. Іду сватати Вітрову доньку.

— І я піду з тобою. Попрохаю Батька вітрів, аби його шибеники не ламали моїх дерев.

— Ходімо.

Ідуть удвох, розмовляють, а зайчик скаче попереду. Прийшли до палацу старого вітриська. Той зачинився у величезній залі і бігав там, немов скажений. Так свистів і ревів, що аж палац хитався і дах здіймався. Стали вони перед дверима і стоять. Боязко заходити.

— Ти відчиняй, — промовив Тимофій.

— Та ні, я знаю силу і лють Батька вітрів. Нема дурних, — відповів Батько дерев. Листя, що його прикрашало, аж залопотіло від страху.

Довго б ще стояли, якби Тимофій не подумав, що ліпше вмерти, ніж свій вік неодруженим звікувати. Він заплющив очі і відчинив двері.

Боже мій! Вітрисько як дмухнув на них, то вони, задерши ноги, полетіли, мов віхті соломи, зачепилися за якісь дерева й повиснули.

— Чого вам, люди, треба? — спитав Батько вітрів, коли підійшов і зняв їх із гілляк.

Батько дерев першим заговорив, бо Тимофій, коли летів, то десь загубив свого язика.

— Я прийшов просити, аби ти не дозволяв своїм синам ламати під час гуляння мої дерева.

— Добре, нехай буде так. А тобі чого треба? — спитав Тимофія.

Тимофій знайшов нарешті язика, правда, трохи заїкуватого, і відповів:

— Же-же-женитися хо-хочу. Твої си-сини завалили ме-мені ха-ха-хату і тепер ні-ні-ні одна дівчина не хоче ви-вийти за ме-ме-мене. Я прийшов сватати твою до-до-доньку.

Батько вітрів махнув байдуже рукою.

— Я не займаюсь бабськими справами. Іди до моєї жінки.

Пішли вони разом до Матері вітрів. Вона варила обід.

— Так і так, — заговорив Тимофій, — я прийшов сватати вашу доньку.

— Ха-ха-ха! — розреготалася вітриха, аж вогонь у печі забуркотів. — Коли на цій кочерзі виросте зелене листя і вродять рум'яні яблука, і коли цей віник стане виноградною лозою, покритою гронами, тоді і наша донька стане твоєю жінкою.

Тимофій не знав, що йому робити. А Батько дерев забив посеред хати кочергу і віник, потім набрав із горщечка повен рот живлющої води, надувся і ніби чхнув. Яблуня зазеленіла, зацвіла, опустила додогу гілочки з рум'яними яблуками, а віник став виноградною лозиною, що потягнулась до стелі і заблищала гронами.

Мати вітрів аж засичала від злості. Але доньку все-таки привела. Тимофій вклонився їй, а вона — Тимофієві. Дівчина мала сині, наче небо, очі, біле, наче літня хмаринка, обличчя. Була вона вбрана в

сорочку, вишиту блакитними цяточками, і спідницю, що переливалася кольорами, як веселка.

Батько вітрів і Мати вітрів справили молодятам гарне, як у казці, весілля, обдарували їх і вирядили у Тимофієве село. Там молоді разом назбирали соняшничиння і збудували собі хатку. Батько дерев понасаджав навкруг неї багато вишень, черешень, груш і яблунь. А до ранку хата стала такою гарною, якої не мав ні піп, ні корчмар, ні жандарм.

Втішалися молоді, жили в любові і злагоді. Але сільському корчмарю вони прийшлися дуже не до вподоби.

— Слухай, — промовив він до жандарма, — Тимофій справив весілля десь на стороні, аби не брати горілки в моїй корчмі. Ніби в мене не така добра, як у інших корчмарів.

— Правду кажеш, — відповів жандарм. — Він і не думав почастувати мене чаркою горілки і шматком весільного калача. Хіба люди не знають, що він збудував свою хату на землі старости? Ходімо, скажемо про це старості.

І пішли.

— Пане, — прошепотів корчмар старості, — Тимофій збудував хату на вашій землі.

— Пане, — додав жандарм, — у Тимофія така гарна жінка, що аж у очах темно. Він кудкудакає коло неї цілими днями, як коло писаного яйця.

Вашому синові таку б... То була б пара, як пиріг і сметана...

А у старости син був такий, що як вигляне у вікно, то собаки три дні брешуть, а як подивиться на кого, той може скиснути. Ні одна дівчина на світі не хотіла й бачити його.

Староста гукнув, аби привели Тимофія.

— Звідки це ти знову прибудився? — спитав, тільки-но Тимофій переступив поріг.

— З широкого світу.

— З того світу? — недочув староста, що був трохи глухуватий і дурнуватий.

— Ага, з того, — кепкував Тимофій.

— А мого тата не бачив там?

— А то ні! Він, пане, весь час у пеклі дрова на плечах носить. Сорочка на ньому розлізлася, не має що їсти. Як останній злидень. Мене пустили з пекла принести хліба, солонини, а я оженився в дорозі.

— Я передам татові вбрання, їжу і пару коней, аби мав чим дрова возити, а ти мусиш мені принести персня з пальця його лівої руки. Як не принесеш, то знай: заберу твою жінку, а хату, яку ти збудував на моїй землі, завалю.

Старостиха на смажила курок, винесла вбрання, а староста дав двох вороних, і Тимофій поїхав.

Іде і журиться. Тяжко було йому розлучатися з Вітровою донькою і новою хатою, де він зазнав